

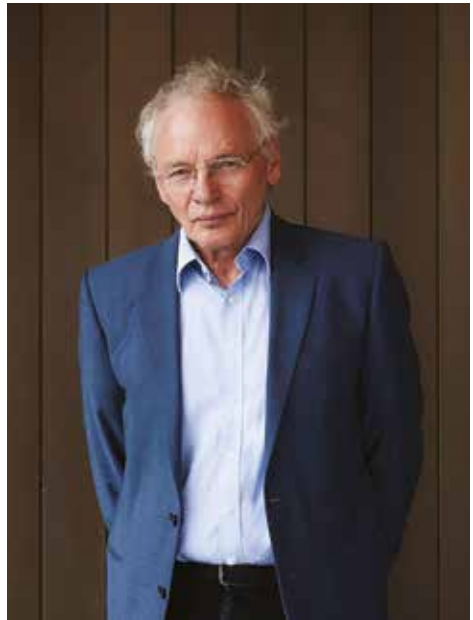
HOLOCAUST BIBLIOTHEEK

Götz Aly

Europa tegen de Joden

1880-1945

Hoe kon het gebeuren dat het antisemitisme vanaf het einde van de negentiende eeuw in heel Europa toenam? Het was, zoals Götz Aly beschrijft, een tijd waarin er in de samenleving nieuwe scholings- en ontplooiingsmogelijkheden ontstonden die met name door jonge Joodse minderheden werden aangegrepen. Tegelijkertijd streefden de jonge nationale staten, in het bijzonder in het oosten van Europa, naar etnische homogeniteit. Beide factoren leidden vanaf 1880 tot toenemende discriminatie, vervolging en geweld tegen de Joden, van Griekenland tot Hongarije, en van Litouwen tot Polen. Toen de Duitse bezetters in de Tweede Wereldoorlog met het uitroeien van de Joden begonnen, waren zij weliswaar eerstverantwoordelijk, maar kregen ze daarbij vaak de helpende hand van de lokale bevolking. De wens om nationale staten te vestigen en sociaal-politieke vooruitgang te boeken voor de meerderheidsbevolkingsgroep, en de eigen identiteit etnisch te definiëren – al deze factoren onderwerpt Götz Aly aan een scherpzinnige analyse die laat zien hoe ze de Shoah mogelijk maakten.

© Andreas Labes

Götz Aly is historicus en journalist. Hij werkte voor de 'taz' en *Berliner Zeitung* en als gasthoogleraar. Zijn boeken zijn in verschillende talen verschenen. In 2002 kreeg hij de Heinrich-Mann-Preis, in 2003 de Marion-Samuel-Preis, in 2007 ontving hij de Orde van Verdienste van de Bondsrepubliek Duitsland en in 2012 werd hem de Ludwig-Börne-Preis toegekend. In 2018 viel hem de Estrongo Nachama Preis für Zivilcourage und Toleranz ten deel. Hij schreef verschillende invloedrijke boeken, zoals *Warum die Deutschen? Warum die Juden?* (2011), *Die Belasteten. Euthanasie 1939-1945* (2013), *Volk ohne Mitte* (2015) en *Endlösung. Völkerverschiebung und der Mord an den europäischen Juden* (1995, herziene editie 2017).

Coverfoto: © 2018 Art Gallery of Ontario

Foto van Henryk Ross, *The Lotz Album*, Joden wachten in Łódź (Polen) bij de gaarkeuken, 1940-1944 (Küche 464)

Originally published as: *Europa gegen die Juden. 1880-1945*

© S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 2017

© 2018 Uitgeverij Verbum

Vertaling: Rob Pijpers/Vitataal

Redactie: Vitataal, Feerwerd

Vormgeving binnenwerk: Dianne Rijnbende

ISBN 9789493028050

Meer informatie: verbum.nl

Europa tegen de Joden

1880-1945

Götz Aly

INHOUDSOPGAVE

VAN JODENVRAAGSTUK TOT HOLOCAUST	7
Welk tehuis heeft de Jood?	7
Duits ouderschap	10
Vijandigheid jegens Joden in Europa	18
Leeswijzer bij dit boek	22
DE TERUGKEER VAN DE ONGEWENSTEN IN 1945	29
In Wenen hardvochtig en stilzwijgend.	31
Spoorloos verdwenen in Vilnius.	38
Trouweloosheid en begrip in Hongarije.	44
Alleen maar weg uit Europa!	48
PROFETEN VAN KOMENDE VERSCHRIKKINGEN	
ROND 1900	53
Zionisme: wij zijn een volk!	54
Staatsgrondvester Theodor Herzl.	62
‘De Jood wordt verbrand!’	67
Van volkerenhaat tot volkerenmoord	71
DE SLOMEN HATEN DE KWIEKEN.	79
Joden en het Russische lijden	81
Bescherming van christelijke Roemenen	103
Frankrijk: Dreyfus en daarna	113
Thessaloniki: Grieken tegen Joden.	123
VREDE, BURGEROORLOG, POGROM 1918-1921	135
Zelfbeschikking van de volkeren	136
Selectie in de Elzas 1918-1923	141

Nieuwe vrijheid – Poolse razernij	154
Massamoorden in Oekraïne	165
TEGEN MINDERHEDEN EN MIGRANTEN.	191
Inperking van migratievrijheid	191
Etnische homogenisering na 1923	200
Joden vluchten naar Frankrijk	213
Verboden haat in de Sovjet-Unie	221
NATIES MAKEN JODEN RECHTELOOS 1918-1939	245
Het project ‘Litouwen ontwaak!’	245
Roemenië: Jodenhaat en volkswil.	250
Poolse nationalisten in actie.	262
Het vernederde, hooghartige Hongarije.	279
VERDRIJVEN EN DEPORTEREN 1938-1945	299
Évian: waarheen met de Joden?	299
Oorlog, etnische politiek en Holocaust	311
De Zuidoost-Europese bondgenoten.	316
De vijand lost het Jodenvraagstuk op	336
BESCHAVING EN BESCHAVINGSBREUK.	371
Nationale en sociale opgang.	372
Van discriminatie tot ‘ontjoodsing’	374
Democratie, revolutie en Jodenhaat	377
Joden als benijde voorbeelden.	382
Mentale verschillen worden materiële	386
De oorlog maakt de moord mogelijk	390
Betrokkenheid bij het vruchtgebruik van de misdaad	391
Joseph Goebbels: ‘Wie A zegt, moet ook B zeggen.’	395
Het goede helpt het kwade	399
BIBLIOGRAFIE	407

VAN JODENVRAAGSTUK TOT HOLOCAUST

Welk tehuis heeft de Jood?

Voor 1914 emigreerden meer dan 2 miljoen Oost-Europese Joden in steeds grotere golven naar Amerika, op zoek naar veiligheid en geluk. Polen, Italianen, Chinezen en Duitsers stuurden jonge mannen vooruit, zodat ze poolshoogte konden nemen en eventueel rechtsomkeert konden maken. Joden echter begaven zich met het hele gezin op weg naar een onbekende bestemming, voor eens en altijd. Zij waren op de vlucht voor collectieve vervolging. Israel Zangwill, zoon van Joods-Russische emigranten in Londen, muntte hiervoor de term 'verdrijvingsemigratie': 'De [naar Amerika geëmigreerde] Italiaan of Chinees probeert met zijn verdiende geld naar huis terug te keren. Welk tehuis echter heeft de Jood waarheen hij kan terugkeren? Hij heeft alle schepen achter zich verbrand; vaak vluchtte hij noodgedwongen zonder paspoort, hij kan niet teruggaan.'

In de zomer van 1907 kreeg Amerika te maken met een ernstige economische crisis. Hierdoor keerden 300.000 Italiaanse emigranten in een tijdsbestek van luttele weken terug naar hun vaderland. In dit verband legde de actieve zionist Zangwill zijn lezerspubliek een gedachte-experiment voor: 'Probeer u zich voor te stellen dat er 300.000 Joden terugkwamen!'¹

Wat er dan zou kunnen gebeuren, lieten Duitsland en Polen in 1938 zien. In de zomer had de regering in Warschau wetgeving uitgevaardigd om Joden die al langere tijd in het buitenland verbleven het staatsburgerschap te ontnemen, waardoor ze tot de speciale categorie van statelozen gingen behoren. Daarop pakte de Duitse

politie in de laatste dagen van oktober in één keer 17.000 Poolse Joden op, bracht hen naar de Duitse oostgrens en joeg hen naar de andere kant. Daar heette niemand de eigen onderdanen welkom. Het waren Joden! Poolse en Duitse grenswachten schoven de Joden dagenlang op elkaar af. Ten slotte werden ze aan de Poolse kant van de grens in geïmproviseerde, streng bewaakte kampen opgesloten. Het grootste, waar meer dan 8000 mannen, vrouwen en kinderen vastzaten, bevond zich bij de grensovergang Neu-Bentschen in het Poolse Zbąszyń (Alt-Bentschen), gelegen tussen Frankfurt aan de Oder en Posen (het huidige Poolse Poznań). Het bleef bestaan tot de zomer van 1939.

Over de heersende toestanden daar berichtte de uit Berlijn gedeporteerde violist Mendel Max Karp: ‘De plek wordt door de politie streng bewaakt, ook op het station is politiecontrole. Alleen vluchtelingen ouder dan 65 jaar kunnen doorreizen naar het Poolse binnenland. De rest van ons moet maar zien hoe hij uit deze kooi ontsnapt, en omdat dit alleen mogelijk is met een visum voor een derde land, hopen we vurig op hulp van buitenaf.’ Karp stuurde een smeebede naar zijn neef Gerhard Intrator, die tot 1933 referendaris was geweest bij de arrondissementsrechtbank van Berlijn en die in 1937 Hitler-Duitsland had kunnen inwisselen voor Amerika. Sindsdien had Karp hemel en aarde bewogen om in zijn voetsporen te treden. Tevergeefs.²

Na twee weken, medio november 1938, kneep de Poolse regering de voedselvoorziening voor de kampingezetenen af. Daarnaast drong ze er bij Washington, Londen en de Volkenbond in Genève luidkeels op aan dat andere landen de uit Duitsland verdreven Poolse onderdanen zouden opnemen. Maar waarom? Graaf Edward Raczyński, de Poolse ambassadeur in Londen, verwoordde het zo: ‘Deze mensen’ hadden weliswaar Poolse passen, ‘maar verder geen banden met Polen’. Kort daarop liet Raczyński’s plaatsvervanger, graaf Jan Baliński-Jundziłł, het Britse Ministerie van Buitenlandse Zaken op dreigende toon weten dat Polen zich ‘vooralsnog’ had onthouden van ‘elk optreden tegen de Joden’. Vooralsnog! Als de westelijke staten niet te hulp schoten en de uit Duitsland verdreven

Joden opnamen, ‘zou Polen daaruit concluderen dat er maar één manier overbleef om het Joodse probleem op te lossen – door de Joden te vervolgen’.³

Dankzij internationale interventie en afspraken tussen Duitsland en Polen kreeg Max Karp op 29 juni 1939 toestemming om vanuit het kamp in Zbąszyń terug te keren naar Berlijn. De Duitse autoriteiten hadden hem echter de verplichting opgelegd uiterlijk op 24 augustus Duitsland definitief te verlaten. Hij was voornemens naar Shanghai te emigreren. Zijn familieleden in Amerika hoestten de benodigde deviezen voor zijn scheepspassage op. Letterlijk op het laatste moment, op 23 augustus, had Karp alles bijeen wat hij nodig had: een open, met Amerikaanse dollars betaald voorlopig ticket, allerlei met zegels en stempels geautoriseerde papieren en een tot de vertrekdatum verlengde verblijfsvergunning van de Gestapo. Te laat. Op 1 september 1939 begon de oorlog. Op 13 september 1939 voerde de Berlijnse politie Max Karp als lastige stateloze ‘Ostjude’ (Jood uit Oost-Europa) weg naar het concentratiekamp Sachsenhausen. Daar kreeg hij het gevangenennummer 009060 en werd hij samen met anderen om dezelfde reden opgepakte Joden opgesloten in het zogenoemde *Kleine Lager* (Kleine Kamp), waar men hem zich op 27 januari 1940 op enigerlei wijze liet doodwerken of vermoordde. Het overlijdensbericht werd opgesteld door de ambtenaar van de burgerlijke stand van Oranienburg Otto Griep. Volgens zijn – beslist ongeloofwaardige – notitie was gevangene Karp in de vroege ochtend om zeven uur overleden aan de gevolgen van griep – ‘genoteerd op schriftelijke aanwijzing van de kampcommandant van het kamp Sachsenhausen in Oranienburg’. Het kamp kreeg pas later een eigen burgerlijke stand; ook een eigen kampcrematorium ontbrak nog. Het stoffelijk overschot van de vermoorde werd verbrand in het Berlijnse crematorium Baumschulenweg. Op 22 februari 1940 liet Rachel Intrator, die op het adres Kurfürstendamm 185 woonde, de urn met de as van haar neef bijzetten op de Joodse begraafplaats in Berlijn-Weißensee – in het graf van haar zus Anna Karp, die haar zoon Mendel Max in 1892 ter wereld had gebracht in het Galicische, destijds Oostenrijkse en sinds 1918 Poolse dorp Ruszelczyce.⁴

Götz Aly

Europa tegen de Joden

1880-1945

Eerste 'Europese' studie van het antisemitisme dat de weg bereidde voor de Holocaust.

De Holocaust is niet alleen uit de Duitse geschiedenis te verklaren. In zowel West- als Oost-Europa had Jodenhaat vanaf 1880 een grote vlucht genomen, aangewakkerd door nationalisme en sociale crises. Zonder ook maar iets af te doen aan de schuld van de Duitse daders, laat de Duitse historicus Götz Aly zien hoe rivaliteit en afgunst, discriminatie en pogroms op veel plekken in Europa hebben bijgedragen tot een klimaat waarin deportatie en moord mogelijk werden. Voor de eerste keer wordt hier het moderne antisemitisme als grensoverschrijdend fenomeen beschreven aan de hand van een Pan-Europese blik op de historische tendensen die uitmondten in de omvangrijke Jodenmoord in de Tweede Wereldoorlog.

Götz Aly kreeg de Geschwister-Scholl-Preis 2018 toegekend. Het juryrapport: *In zijn nieuwste boek Europa tegen de Joden. 1880-1945 maakt hij zogezegd de balans op – aan de hand van een, uitvoerig gedocumenteerde en onderbouwde, markante these over de voorwaarden die de Holocaust mogelijk maakten. Hij hanteert daarbij een Europabrede invalshoek. Het antisemitisme kwam niet slechts uit de koker van een minderheid van door irrationele haat gedreven fanatici. Voor de verdringing van de Joden uit het maatschappelijk leven waren rationele redenen – rationeel in de zin van: verklaarbaar vanuit de materiële belangen van wie van de uitschakeling van hun concurrentie profiteerden.*

9 789493 028050

